

Ана М. Гавриловић
Универзитет у Бањој Луци

Војин И. Видановић
Висока школа св. Елизабете, Братислава

СОЦИЈАЛНИ РАД У ВАСПИТНО- ОБРАЗОВНИМ УСТАНОВАМА: СТУДИЈА СЛУЧАЈА – СРБИЈА И БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Сажетак

У чланку се анализира актуелни правни оквир којим се уређује социјални рад у васпитно-образовним установама Србије и Босне и Херцеговине, актуелно стање социјалног рада у њима, као и потребе за његовим постојањем у предшколским, основношколским и средњошколским институцијама. Циљ рада је утврђивање стања социјалног рада у овим установама, скретање пажње јавности на потребу његовог увођења како би превенирао социјалне проблеме деце и ученика, ублажавао последице различитих социјалних тешкоћа којима су изложена деца и ученици и, у садејству са другим стручњацима ових установа, допринио побољшању васпитне, а посебно социјалне и превентивне функције ових установа.

Као теоријско-методолошки оквир, у раду су коришћене методе: историјска, компаративна и статистичка метода, а од методских поступака анализа садржаја. Емпиријска анализа је базирана на званичним статистичким подацима и документима државних институција у Србији и Босни и Херцеговини. То су за Србију: Републички завод за статистику и Министарство просвете, науке и технолошког развоја, а за Босну и Херцеговину: Агенција за статистику БиХ, Федерални завод за статистику, Федерално

министарство образовања и науке, Републички завод за статистику Републике Српске и Министарство просвете и културе Републике Српске. Компарација је усмерена на разлике и сличности између Србије и Босне и Херцеговине у погледу нормативне регулативе, стања заступљености социјалног рада у васпитно-образовним установама и потреба за његовим увођењем у ове установе.

И у регулативи и у реалном животу, социјални рад није заступљен сходно израженим потребама деце и ученика као и њихових породица. Истовремено, у последње две деценије подаци о различитим видовима патологија на школском узрасту су све евидентнији, што захтева ангажовање, поред одговарајућих васпитно-образовних струка, и струке „социјални радник“ – у превентивном, саветодавном и акционом смислу.

Кључне речи: социјални рад, социјални проблеми, васпитно-образовне установе, школски социјални рад, нормативна регулатива, пракса, социјалне интервенције, социјално посредовање, Србија, Босна и Херцеговина

1. СОЦИЈАЛНИ РАД У ОБРАЗОВАЊУ

Социјални рад у васпитно-образовним установама различито се дефинише, али се аутори слажу у његовом одређењу као посебног подручја социјалног рада. Канстебл, Р. (*Constable, R.*) истиче да је социјални рад у школи „специјално подручје праксе унутар социјалног рада, које захтева широк спектар вештина, укључујући интерактивни тимски рад, нарочито са наставницима, ученицима и њиховим породицама“.¹⁾ Делатност школског социјалног рада показала се нарочито потребном и корисном у пружању психо-социјалне помоћи деци која су маргинализована – економски, социјално, политички или лично. Школски социјални радници нуде саветодавну подршку школским тимовима, интервенције и посредовање са ученицима, породицама и службама“.²⁾

Основни циљеви „школског социјалног рада“ (социјалног рада у образовању) су повећање општег нивоа функционисања и школског постигнућа ученика. Школски социјални радник ради

1) Constable, R. (2008). The Role of the School Social Worker. http://lyceumbooks.com/pdf/Scsowk7_Chapter_01.pdf, прегледано 22.03.2013.

2) Canadian Association of Social Workers, Social Work Practice In Schools, <http://www.casw-acts.ca/en/social-work-practice-schools>, прочитано, 18.07.2015.

као део тима за помоћ ученицима како би постигли резултате примерене њиховим природним способностима.

Кад је реч о предшколском васпитању и образовању, Duma i LeFrank (*Christelle Dumas, Arnaud LeFranc*) у оквиру свог доприноса истраживању социјалне мобилности, дају *процену значаја универзалног приступа предшколском образовању каснијем успеху у животу*. Према овим истраживачима свака година универзалног предшколског образовања у Француској смањује могућност да се понавља први разред основне школе, док је похађање 2-3 године повећало месечне приходе испитаника када су почели да раде за око 3,2-3,6%. Сиже кључних налаза овог истраживања потврђује да³⁾:

... налазимо доказе да предшколско образовање има значајне и трајне ефекте и помаже деци да успеју у школи и обезбеде више плате на тржишту рада. Ефекти школског успеха посматрају се на различитим узрастима и различитим индикаторима успеха (поновљени разреди, резултати на тестовима, постигнуте дипломе).

Идентификација дугорочних ефеката у супротности је са резултатима које су Магунсон и њене колеге (2007) постигли у САД-у. Прецизније, предшколско образовање не обезбеђује само једнократну предност, већ чини вероватнијим да деца буду успешна на сваком кораку свог школовања и на тржишту рада. Ови резултати сугеришу да ране интервенције у образовању дају ефекте не само на когнитивном нивоу деце. Нажалост, подаци нам не омогућавају да идентификујемо које се све способности мењају код деце која су ишла у предшколске установе. Да ли су способнији да се концентришу? Да ли су развили социјалне вештине? Да ли се лакше прихватају правила? Одговор је вероватно мешавина ових механизма, али и тема које треба да истраже даља истраживања.

Историјски посматрано, претече социјалног рада у школи јављају се у Енглеској, крајем 19. века, у виду рада службеника за надзор или социјалног радника. Године 1870., у Канади, посебна пажња посвећивала се односу школе и породице, да би, школске 1906/7. године, социјални рад почео да се остварује у школама у Њујорку, Бостону, Хартфорду и Чикагу. Улога стручних радника била је да раде на сарадњи између школе и локалне заједнице у

3) Ersmich, J., Jantti, M., Smeeding, T. (ed.) (2012). *From Parents to Children: The Integrational Transmission of advantage*, Russell Sage Foundation, New York.

којој су живели нови имигранти како би промовисали разумевање и комуникацију. Међу стручњацима, социјални радници били су познати као заступници корисника за једнака права и као стручњаци који одлазе у кућне посете.⁴⁾

Социјални рад у школама имао је широку друштвену, стручну и научну подршку. Луис Монтгомери, у Чикагу, дефинише социјални програм у основној школи који се састојао од широког спектра услуга у заједници, што је подстакло развој услуга за школу и за целу заједницу (енглески – *school-based services*). Спровођена су и научна истраживања која су доказивала потребу за ангажовањем социјалних радника у школама. Снагу подршке социјалном раду потврђује чињеница да су, 1918. године, све државе САД-а усвојиле законску регулативу која је прописивала да у свакој школи обавезно ради и социјални радник. У годинама које су уследиле, професионални социјални рад у васпитно-образовним установама у САД-а развијао се у свим аспектима – од образовања стручњака за социјални рад у школи, преко покретања бројних истраживања, објављивања научних и стручних радова, настајања литературе посвећене том подручју социјалног рада, развоју програма, описа послова и задатака социјалног рада у школама, до настајања и посебних удружења социјалних радника запослених у школама.

У Европи, настанак и развој социјалног рада у васпитно-образовним установама били су различити по времену увођења, циљевима и задацима, а тиме и пракси која се остваривала. Године 1940., нордијске земље почеле су да уведу социјални рад у школе са основним циљем да делује превентивно. Исте године, уведен је и у холандске школе, а током 1960-тих, уведен је у Немачкој и Пољској. Током 1980-тих, ушао је и у школе у Аустрији, Швајцарској, Северној Кореји, Новом Зеланду, Саудијској Арабији, Шри Ланки, Русији, Летонији, Мађарској, Естонији и Албанији.

На просторима бивше Југославије, у Хрватској су 1970-тих постојали покушаји увођења професионалног социјалног рада у предшколске установе и школе (*експериментално је уведен у шест основних школа у Загребу и Капител Сућурцу*). У тим установама, постигнут је успех у повезивању породице и школе и

4) Гавриловић, А. (2013). *Анализа стања и могућности увођења професионалног социјалног рада у основне школе у Републици Српској*, необјављен рукопис, урађен за потребе УНИЦЕФ-а и Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске, Бања Лука.

испуњавању социјализацијске функције школе, али се масовније запошљавање социјалних радника у ове установе није догодило. Словенија је, до 1980-тих година, имала у саставу саветодавне службе у школама, поред педагога, психолога и дефектолога, и социјалног радника, али су почетком деведесетих наступиле рестрикције броја запослених у саветодавним службама, што се свело на елиминацију социјалних радника из тих служби. „*Решење је потражено у формирању посебног профила педагога – социјални педагог, који се почео школовати у оквиру Педагошког факултета, 1996. године, али ни то није било одговарајуће решење за све изазове рада са младима, превасходно у основним школама*“.⁵⁾ Србија и Босна и Херцеговина имале су своја искуства у увођењу социјалног рада у образовање.

2. СОЦИЈАЛНИ РАД У ОБРАЗОВАЊУ У СРБИЈИ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

2.1. Статистичка слика предшколског, основног и средњег образовања и социјалног рада у њима

Системи образовања и васпитања у Србији и Босни и Херцеговини слични су према подели на степене – обухватају предшколско васпитање и образовање, основно образовање и васпитање, средње образовање и васпитање, високо образовање и васпитање, специјално образовање и васпитање, образовање и васпитање за уметност и образовање одраслих. Разликују се према утврђеном узрасту за полазак у школу, мада је та разлика више формална него суштинска. Наиме, у Србији постоји припремни програм за полазак у школу који је обавезан за сву децу шестогодишњег узраста, док се у први разред полази у седмој години, а основно образовање и васпитање траје осам година. У Босни и Херцеговини основно образовање је деветогодишње, а деца са шест година полазе у први разред.

У табели бр.1 даје се преглед најзначајнијих статистичких показатеља о системима предшколског васпитања и образовања и основног и средњег образовања и васпитања.

---

5) Поштрак, М. (2008). Социјални рад у школи: поглед у прошлост, поглед у будућност, Зборник радова, Институт за педагошка истраживања, Београд.

Табела бр.1: Предшколско васпитање и образовање, основно и средње образовање и васпитање у Србији и Босни и Херцеговини

Држава/ентитет	Степен	Број деце/ ученика	Број ПУ/школа
Србија	Предшколски	192.005	225
	Основно	558.869	3.414
	Основно за децу са сметњама	4.840	211
	Основно образов. одраслих	5.835	69
	Основно уметничко обра- зов.	23.351	104
	Средње	280.857	498
Федерација БиХ	Предшколски	12.737	173
	Основно*	194.867	1.081
	Основно за децу са сметњама	524	28
	Основно уметничко	6.506	42
	Средње	96.331	213
Република Српска	Предшколски	8.166	49
	Основно	95.460	187
	Основно за децу са сметњама	416	4
	Основно уметничко	3.140	11
	Средње	43.975	94
Брчко дистрикт	Предшколско	587	3
	Основно	6.217	38
	Основно за децу са сметњама	96	-
	Основно уметничко	148	-
	Средње	3.575	4

* У ФБиХ у основном образовању постоји још увек и његово осмогодишње трајање, за мањи број ученика (7,7%), и деветогодишње, за велику већину (92,3%).

Извори података: Републички Завод за статистику Србије, за 2014/2015., Федерални завод за статистику БиХ, за 2014/2015., Републички завод за статистику РС, за 2014/2015. и Агенција за статистику БиХ

Институције за статистику у Србији и Босни и Херцеговини не воде податке о броју стручних сарадника у васпитно-образовним установама према профилима, па је прикупљање података о броју и територијалном распореду социјалних радника у овим установама било веома отежано и оријентисано на различите изворе. Због тога се приказани подаци до којих смо дошли могу сматрати приближно тачним.

У 162 државне и 63 приватне предшколске установе у Србији, према подацима Удружења социјалних радника запослених у предшколским установама и школама у Србији, запослено је 32 дипломирана социјална радника и два социолога који раде на пословима социјалних радника. У односу на укупан број запослених стручних сарадника (531) и сарадника (314), у предшколским установама, удео социјалних радника је само 3,13%. Кад је реч о распоређености социјалних радника у предшколским установама, највише их је у Београду – 18, а по једног имају предшколске установе у Зрењанину, Сечњу, Панчеву, Новом Саду, Руми, Сремској Митровици, Старој Пазови, Ваљево, Смедереву, Горњем Милановцу, Краљеву и Врању. У Крагујевцу и Нишу, уместо социјалних радника запослени су социолози, што се не може сматрати одговарајућим решењем.

Према истом извору, у основном образовању запослено је 36 социјалних радника, или 0,066% (Београд 13, Ниш 8,5, Тужина 3, Ваљево, Сокобања и Ужице по два, Јагодина, Крагујевац, Пирот, Градиште, и Суботица по један и Босилеград 0,5), у школама за децу са сметњама у развоју, раде два социјална радника или 0,10% у структури запослених (један у Београду и један у Ћуприји), док је удео социјалних радника у међу запосленима у средњем образовању 0,026% (по један у Београду, Крагујевцу, Краљеву, Крушевцу, Бабушници и три у Новом Саду). Посматрано укупно, у систему образовања и васпитања, закључно са средњошколским узрастом, у Србији је запослено 78 или 0,068% социјалних радника.

У Федерацији БиХ, нема података о броју запослених социјалних радника у предшколским установама и основним и средњим школама. Лучић, наводи да је међу запосленима у

школама само 1,6% социјалних радника, а да у већини случајева нема запослених социјалних радника (98,4%)⁶⁾, **односно да се законске одредбе о њиховом запошљавању не спроводе.**

У РС, социјални рад, као део стручног рада, уведен је у предшколске установе Законом о предшколском васпитању и образовању из 2008. године. Међутим, у пракси, у овим установама, још увек није запослен ниједан социјални радник. У основним школама у РС запослено је 11 социјалних радника, а у средњим 10. Територијални распоред социјалних радника основних школа је у највећем броју сконцентрисан у Бања Луци – шест, док се по један налази и основним школама у Градишки, Трну, Кнежеву, Шамцу и Гацком. У средњим школама у Републици Српској запослено је 10 социјалних радника и то седам у Бања Луци и три у Бијелини.⁷⁾

Број социјалних радника у васпитно-образовним установама и њихов територијални распоред у обе државе је симболичан и сконцентрисан, највише, у великим градовима (предшколске установе у Београду, основне школе у Бања Луци и средње школе у Бања Луци и Бијелини), а знатно мање у другим насељима. Постојеће законске одредбе имају факултативни смисао, тим више што се, углавном, не разрађују подзаконским актима или се потпуно релативизирају, као на пример у Републици Српској.

2.2. Увођење социјалног рада у васпитно-образовне установе у Србији и Босни и Херцеговини и законски оквир

Покушаји да се у Србији уведе професионални социјални рад у школе датирају из 1980-тих година 20. века. Тада је Факултет политичких наука у Београду спровео пројекат којим је у неколико школа, у Београду, уведен професионални социјални рад. Резултати пројекта били су позитивни, али то није произвело ширу имплементацију нити је учинило одрживим постојање професионалног социјалног рада у овим установама. Законска регулатива у области образовања и васпитања препознавала је социјалне раднике као стручне сараднике у школама, што је утицало на њихово спорадично запошљавање у њима, које је престајало због

---

6) Лучић, Е. (2014). Докторска дисертација: *Социјални рад у школи као фактор превенције поремаћаја у понашању ученика*, одбрањена 31.01.2014. год. на Факултету политичких наука у Сарајеву.

7) Гавриловић, А. и Шућур-Јањетовић, В. (2014). *Социјални рад у васпитно-образовним установама*, Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци, Бања Лука.

релативно честих промена законских прописа, а које су значиле, између осталог, и изостављање социјалних радника из категорије стручних сарадника. Професионални социјални рад уведен је у предшколске установе, 1992. године, Законом о друштвеној бризи о деци.⁸⁾ Међутим, критеријуми за њихово запошљавање били су много оштрији него за запошљавање педагога и психолога, па се ефекат примене овог закона мери запошљавањем око 40 социјалних радника у ове установе.

Променама које су уследиле у 2000-тој години и касније, предшколске установе сврстане су у систем образовања и васпитања, док је систем друштвене бриге о деци декомпонован. Законом о основама система образовања и васпитања, који је и сада на снази, одређено је да „*стручне послове на унапређивању васпитно-образовног рада у предшколској установи обављају педагог, психолог и други стручни сарадници, у складу са посебним законом. Стручне послове у школи обављају стручни сарадници: психолог, педагог и библиотекар, у музичкој школи – психолог, педагог, нототекар и медијатекар, а у школи за образовање одраслих – андрагог, психолог и библиотекар. Зависно од потреба школе и програма који се остварује, додатну подршку и стручне послове може да обавља и социјални радник, дефектолог, логопед и андрагог*“.⁹⁾ Закон о предшколском васпитању и образовању,¹⁰⁾ међу запосленима који раде на остваривању делатности предшколске установе предвидео је и социјалне раднике, али као сараднике, за разлику од педагога и психолога који су дефинисани као стручни сарадници, што представља дискриминацију социјалних радника и ствара бројне негативне последице у пракси. Такође, овај закон не уважава чињеницу да је делатност предшколске установе мултифункционална, већ је одређује само као васпитно-образовну и као део јединственог система образовања и васпитања. Спорадично и оскудно срећу се и одредбе које говоре о потребама родитеља и породице за пружањем помоћи у подизању деце за време њихових радних обавеза. Исти третман има и превентивно-здравствена функција ових установа и поред чињенице да велики значај ове функције одређују карактеристике мале деце као биолошки дефицитарних бића.

8) Закон о друштвеној бризи о деци, „Службени гласник РС“ бр 49/92.

9) Закон о основама система образовања и васпитања, „Службени гласник РС“ бр. 72/09, 52/11 и 55/13.

10) Закон о предшколском васпитању и образовању, „Службени гласник РС“ бр. 18/10.

Закон о основном образовању и васпитању,¹¹⁾ равноправно третира социјалне раднике са другим стручним сарадницима, док Закон о средњем образовању и васпитању¹²⁾ не наводи појединачне профиле стручњака који чине стручну службу средње школе.

У Босни и Херцеговини, социјални рад у васпитно-образовним установама није имао предисторију као у Србији и другим бившим републикама Југославије. Његово нормативно уређивање је новијег датума. Оквирним законом о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, из 2003. године¹³⁾ и Оквирним законом о предшколском васпитању и образовању¹⁴⁾ уведен је у васпитно-образовне установе – предшколске установе, основне и средње школе. На нивоу Федерације примењују се наведени оквирни закони.

*Оквирни закон о предшколском одгоју и образовању у Босни и Херцеговини,*¹⁵⁾ утврђује да различите програме у предшколском образовању и васпитању, поред одгајатеља реализују специјализовани стручњаци различитих профила с виском стручном спремом, међу којима се наводе и социјални радници.

У кантоналном законодавству као позитивни примери истичу се Сарајевски кантон и Тузлански,¹⁶⁾ мада се добре законске одредбе још увек не примењују у пракси.

У Републици Српској, усвајањем нових закона о образовању, 2008. године, као стручни сарадници у предшколској установи¹⁷⁾ и основној школи¹⁸⁾ идентификовани су и социјални радници, док Закон о средњем образовању и васпитању¹⁹⁾ не наводи профиле стручних сарадника који треба да раде у средњим школама, већ је то учињено подзаконским актима.

11) Закон о основном образовању и васпитању, „Службени гласник РС“ бр. 55/13.

12) Закон о средњем образовању и васпитању, „Службени гласник РС“ бр. 55/13.

13) Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини, „Службени гласник БиХ“ бр. 18/03.

14) Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању, „Службени гласник БиХ“ бр. 88/07

15) „Службени гласник Босне и Херцеговине“ бр. 88/07.

16) Лучић, Е. (2014). Докторска дисертација: *Социјални рад у школи као фактор превенције поремаћаја у понашању ученика*, одбрањена 31.01.2014.год. на Факултету политичких наука у Сарајеву.

17) Закон о предшколском васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 119/08 и 1/12.

18) Закон о основном образовању и васпитању, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 74/08, 71/09. и 104/11.

19) Закон о средњем образовању и васпитању, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 74/08

Брчко дистрикт је утврдио да у предшколском одгоју и образовању²⁰⁾ и основном и средњем образовању и васпитању²¹⁾ стручну службу, између осталих, чине и социјални радници, наводећи, уопштено, и опис послова за све стручне сараднике.

Законска регулатива социјалног рада у образовно-васпитним установама у Србији изражава променљив однос према социјалним радницима, пошто су они само у неким периодима идентификовани као стручни сарадници. Свака потреба за буџетским рестрикцијама, која је честа појава, имала је за последицу изостављање социјалних радника из стручних служби ових установа.

2.3. Правни оквир за послове и задатке школског социјалног радника

Кад је реч о нормативном уређивању послова и задатка социјалних радника, односно прописивању основа програма социјалног рада у васпитно-образовним установама, ситуација је неповољнија од законске регулативе.

У Србији је донет Правилник о ближим условима и начину остваривања социјалне заштите деце у предшколским установама,²²⁾ којим је одређено да се социјално-заштитна функција остварује у складу са Основама програма социјалног рада у предшколским установама, затим, ко обавља социјални рад, шта социјални рад треба да обезбеди, организационе нивое на којима се одвија социјални рад у установи, норматив кадрова и обавезе социјалног радника у вођењу евиденције и документације. У оквиру Основа програма дефинисани су: основни принципи и вредности социјалног рада, циљ, задаци и области рада – планирање и програмирање социјалног рада; активности на унапређивању социјалне функције предшколске установе; рад са васпитачима, рад са родитељима, односно старатељима, рад са директором, стручним сарадницима, педагошким асистентом; рад са запосленима у установи; рад у стручним органима и тимовима; сарадња са надлежним установама, организацијама,

20) Закон о предшколском одгоју и образовању, Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ бр. 13/07.

21) Закон о образовању у основним и средњим школама Брчко Дистрикта БиХ, Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ бр. 9/01.

22) *Правилник о ближим условима и начину остваривања социјалне заштите деце у предшколској установи*, „Службени гласник РС“ бр. 131/14.

удружењима и јединицом локалне самоуправе и вођење документације, припрема за рад и стручно усавршавање.

Програм рада социјалних радника у основним школама дефинисан је Правилником о програму рада стручних сарадника у основној школи.²³⁾ Овим правилником утврђени су: циљ, задаци и области рада који су веома слични са циљевима, задацима и областима рада социјалног радника у предшколској установи.

У Федерацији БиХ, закони у области образовања и васпитања доносе одређене новине које респектују социјално стање и социјалне потребе ученика. Тако *Оквирни закон о основном и средњем образовању*,²⁴⁾ потенцира улогу родитеља у васпитно-образовном процесу, а тиме и другачије задатке школе према њима. Детаљнију разраду општих законских решења садрже кантонални закони. Међутим, разлике између кантона су веома изражене. Тако, на пример, у Кантону Сарајево нормативно су утврђени послови које социјални радници обављају, као и стандарди за њихов број. На сличан начин поступио је и Тузлански кантон, који не само да утврђује да је стручни сарадник у школи, између осталих, и социјални радник, него одређује да „за праћење, анализирање и унапређивање сарадње са породицом, друштвеном средином, институцијама и педагошко-психолошком службом у сврху превентивног деловања, школа или група школа могу ангажовати социјалног радника по потреби као члана мобилног тима“²⁵⁾.

У Републици Српској, **Закон о предшколском васпитању и образовању** одређује да стручни сарадници раде на пословима којима се унапређује васпитно-образовни рад и друге педагошке функције предшколске установе, социјална и превентивно-здравствена заштита, исхрана и нега деце до поласка у школу, и једнако третира све профиле стручних сарадника, међу којима и социјалног радника. Послове стручних сарадника одређује на уопштен начин, – „*Задатак стручног сарадника је да у тиму и појединачно својим стручним знањем и дјеловањем унапређује цјелокупну дјелатност предшколске установе, посебно васпитно-образовни рад и пружа стручну подршку и услуге помоћи дјецу, родитељима, васпитачима и органима управљања предшколске*

23) „Службени гласник РС - Просветни гласник“, број 5/12.

24) „Службени гласник Босне и Херцеговине“ бр. 18/03.

25) Лучић, Е. (2014). Докторска дисертација: *Социјални рад у школи као фактор превенције поремаћаја у понашању ученика*, одбрањена 31.01.2014.год. на Факултету политичких наука у Сарајеву, страница бр. 3.

установе о питањима од значаја за васпитање и образовање и о питањима из подручја своје надлежности.“²⁶⁾

Закон о основном образовању и васпитању Републике Српске²⁷⁾ (чл. 109), одређује да социјални радник обавља следеће послове: „савјетодавни и инструктивни рад са ученицима, родитељима и наставницима ради побољшања социјалног положаја ученика у школској и породичној средини и на рјешавању социјалних проблема ученика; учествује у програмирању рада школе из дјелокруга своје надлежности; аналитичко-истраживачки рад у функцији превентивног дјеловања и дијагностиковања стања у овој области; сарадња са органима школе и друштвеним партнерима; сарадња са породицом ученика; води потребну документацију о свом раду и ученицима и извршава и друге обавезе које произлазе из опитних аката и годишњег програма рада школе“.

Закон о средњем образовању и васпитању Републике Српске на уопштен начин дефинише задатке стручних сарадника, дајући овлашћење надлежном министру да сва та питања ближе уреди педагошким стандардима.²⁸⁾

У Брчко дистрикту, **Законом о предшколском васпитању и образовању**,²⁹⁾ предвиђено је да реализацију програма у предшколским установама обављају одгојитељи и стручни сарадници (психолози, педагози, љекари и социјални радници), али се не одређују њихови задаци. **Закон о основним и средњим школама**,³⁰⁾ одређује само да педагошке, психолошке, дефектолошке, андрагошке, социјално-заштитне, програмерске, библиотечке и друге стручне послове образовно-одгојног рада у школи обављају стручни сарадници са одговарајућом високом стручном спремом.

Нормативно регулисање послова и задатака социјалног радника, односно основа програма социјалног рада у образовно-васпитним установама и у Србији и у БиХ, разликују се према степенима образовања унутар њих, као и између њих. Најизраженије

26) Закон о предшколском васпитању и образовању, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 119/08, 1/12. члан 38.

27) Закон о основном образовању и васпитању, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 74/08, 71/09. и 104/11. члан 109.

28) Закон о средњем образовању и васпитању, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 74/08.

29) Закон о предшколском одгоју и образовању, „Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ“ бр. 13/07 члан 27.

30) Закон о образовању у основним и средњим школама Брчко Дистрикта БиХ, „Службени лист БД“, бр. 9/01 члан 94.

разлике су у суштинском одређивању послова и задатака ових стручњака, које се крећу од веома уопштених (Федерација БиХ, Брчко дистрикт), преко јасно одређених за све стручне сараднике (Република Српска) и прецизно дефинисаних (Србија за предшколско и основно образовање и васпитање), па до изостављања њиховог дефинисања (за средње образовање у обе државе).

Норматив кадрова садржи регулатива социјалног рада у предшколском васпитању и образовању у Србији. У саставу наведеног правилника је и норматив кадрова, који, иако веома рестриктиван, одређује да свака предшколска установа у Србији, треба да запошљава социјалног радника, у фонду радног времена сразмерно броју васпитних група, али не мање од једне трећине радног времена. За ангажовање са пуним радним временом потребно је да предшколска установа има од 80 до 100 васпитних група, док установа са 30 до 79 васпитних група запошљава социјалног радника са половином радног времена, а све установе испод 30 васпитних група, са трећином радног времена. За педагоге и психологе, норматив је двоструко повољнији. **Увидом** у дефинисане послове и задатке, такође се долази до закључка да је норматив кадрова за социјалне раднике у предшколским установама преоштар.

Међутим, анализа подзаконских аката³¹⁾ показала је да је законско решење о стручним сарадницима измењено на тај начин што је одређено да школа са 16 и више одељења може имати педагога, да школа са 24 одељења може, Правилником о организацији и систематизацији радних места, систематизовати радно место „психолог“, али да може уместо психолога, уколико има потребе, истим правилником систематизовати радно место дефектолог/логопед или социјални радник, под условима да има 24 одељења, а уз претходну сагласност Министарства. Даље, уколико школа има мање од 24 одељења, умањује јој се право на радно место „психолог“ по коефицијенту 0,05 за свако одељење мање од 24, али не више од 0,5 радног места. Овим је практично потпуно релативизовано и доведено у питање опредељење законодавца о социјалном раду у основним школама.

За увођење социјалног рада у васпитно-образовне установе и његово законско регулисање може се констатовати да се развијају споро, у обе државе, да регулатива није у потпуности доречена, да је не прате одговарајућа подзаконска акта и да су норме

---

31) Правилник о финансирању основних школа, Службени гласник РС бр. 5/2009.

више факултативне него обавезујуће. Осим у Закону о предшколском васпитању и образовању у Србији, ни у једном другом анализираном закону није ни на који начин предвиђено учешће или сарадња са министарством надлежним за социјална питања. Потпуно је изостављено посматрање и бављење социјалним проблемима ученика који су у савременом добу веома изражени и који у високом степену утичу на школска постигнућа ученика.

Може се закључити, да различита нормативна регулатива за различите степене образовања у обе државе не види социјални рад у образовно-васпитним установама као ресурс школе који може помоћи и школи и ученицима да боље функционишу, да постижу боље резултате и да сваком ученику пружи помоћ и подршку да постигне школски успех примерен његовим природним способностима. Истовремено, ово је и индикатор о одсуству воље надлежних да професионални социјални рад постане стварност у образовно-васпитним установама као што су то учиниле и многе друге државе у свету.

3. ПОТРЕБЕ ЗА ПРОФЕСИОНАЛНИМ СОЦИЈАЛНИМ РАДОМ У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНИМ УСТАНОВАМА

На значај и потребу социјалног рада у образовању указују и страни и домаћи аутори: *„Перспектива модерног социјалног рада је повезивање породице, школе и заједнице у омогућавању оптималног развоја, а спречавању пропадања потенцијала дјетета, и поклапа се са савременом концепцијом школе у разноликом, стално мијењајућем друштву – заједништво породице и школе на задатку социјализације дјетета. Социјални рад у школи служи остварењу сврхе школе; али превазилазећи савјетовање, заступање и рјешавање проблема ученика из маргинализованих група и угрожених породица, повезује школу и заједницу у рјешавању и предупређивању савремених социјалних проблема (који су битно социопатолошке природе.“³²⁾*

Домаћи аутори истичу да су потребе за професионалним социјалним радом у васпитно-образовним установама велике и сложене и да траже бољи одговор друштва. Малобројна истра-

32) Constable, R. Flunn, Mc Donald.(1996). *School Social Work – Practice and Research Perspectives* third edition, Lyceum Books, INC, Chicago стр. 19-25 према Сајић, Д. (2009). *Преглед за праксу социјалног рада*, Социјална мисао 2/2009 стр 124.

живања у посматраним земљама (Сајић, Д. 2009, Гавриловић, А. 2013., Лучић, Е. 2014., и Гавриловић, А., Видановић В. 2015), показују да постоји изложеност деце и ученика дејству социјалних проблема као што су: сиромаштво, дисфункционалност породице, теже повреде обавеза ученика, незадовољавајући успех једног броја ученика, смањивање броја ученика у школама, поремећаји понашања ученика и други, и да се они јављају у свим васпитно-образовним установама. Међутим, бављење социјалним проблемима ученика не одвија се континуирано и плански, већ најчешће по принципу „од случаја до случаја“. А циљ треба да буде спречавање настајања социјалних проблема, односно правовремено и ефикасно деловање на ублажавању негативних последица када се они појаве. Социјални рад у васпитно-образовним установама је превентиван по свом карактеру и бави се „подстицањем здравих снага, предупређењем деструкције и дезорганизације особа, група или друштва, раним откривањем или спречавањем погоршања проблема“.³³⁾

У васпитно-образовним установама изражени су појавни облици социјалних проблема деце и ученика. У основним школама у Републици Српској најтежи социјални проблеми који погађају рањиве групе, међу којима су деца најугроженија, су: сиромаштво, насиље у породици, дисфункционалност породице, вршњачко насиље, злоупотреба интернета и други. Процену директора основних школа о изложености ученика њиховом дејству приказује табела бр. 2.

Табела бр. 2: Изложеност ученика социјалним проблемима

1. Екстремно сиромаштво	ф	%		2. Насиље у породици	ф	%
изразито	17	13,5		изразито	-	-
делимично	75	59,5		делимично	62	49,2
није	22	17,5		није	48	38,1
Укупно	114	90,5		Укупно	110	87,3
Није наведен одговор	12	9,5		Није наведен одговор	16	12,7
Укупно	126	100.0		Укупно	126	100,0
3. Дисфункционалност породице (разводи)	ф	%		4. Вршњачко насиље	ф	%

33) Видановић, И. (2006). Речник социјалног рада, Београд, Ауторско издање, стр 307.

изразито	5	4,0		изразито	2	1,6
делимично	88	69,8		делимично	67	53,2
није	20	15,9		није	42	33,3
Укупно	113	89,7		Укупно	111	88,1
Није наведен одговор	13	10,3		Није наведен одговор	15	11,9
Укупно	126	100,0		Укупно	126	100,0

5. Злоупотреба интернета („сајбер булинг“)	ф	%
изразито	5	4,0
делимично	49	38,9
није	54	42,9
Укупно	108	85,7
Није наведен одговор	18	14,3
Укупно	126	100,0

Извор: Гавриловић, А., 2013.

Подаци у табели бр. 2 показују да су ученици основних школа у РС изложени свим наведеним социјалним ризицима, више „делимично“ него „изразито“, али осим распона у интензитету постоје и варијације у учесталости испољавања и заступљености у школама. Тако се, по мишљењу директора, екстремно сиромаштво јавља у изразитом степену у 17 или 13,5% школа у узорку, а делимично погађа ученике у 75 школа или 59,5%. Насиље у породици присутно је као делимично у 62 или 49,2% школа, дисфункционалност породица има изразито дејство у пет или 4% школа, а делимично у 88 или 69,8% школа. Вршњачко насиље као изразит проблем присутан је у две или 1,6% школа, а као делимичан у 67 или 53,2% школа. Злоупотреба интернета има облик изразитог проблема у пет или 4% школа, а у форми делимичног присуства налази се у 49 или 38,9% школа.

У основним школама у Републици Српској присутне су и све врсте поремећаја понашања ученика, а међу њима највећу фреквенцију имају (табела 3):

Табела бр. 3: Најучесталији умерени поремећаји понашања

Ред. бр.	Врста поремећаја	Умерена тежина – % удео у тој врсти поремећаја	Учесталост јављања – % удео у истој врсти поремећаја
1.	Лагање	46,4	40,9
2.	Лош успех у школи	54,7	40,3
3.	Непоштовање правила понашања	50,3	40,3
4.	Зависност од интернета	39,8	34,8
5.	Непоштовање правила у кући	40,9	34,3
6.	Пркосно понашање	43,6	28,7
7.	Беспосличарење	28,2	20,4
8.	Агресивна понашања	25,4	19,3
9.	Негативистичко понашање	33,7	19,3
10.	Вршњачко насиље	23,2	19,3
11.	Сукоби са наставницима	32,0	17,1
12.	Сајбер булинг	14,4	10,5

Извор: Гавриловић, А. (2013)

У 127 основних школа у Републици Српској (у којима је 2013. године спроведено истраживање о социјалном раду) испољавају се све врсте поремећаја понашања ученика и у свим степенима тежине (благ, умерен и тежак). Према учесталости јављања, постоји, такође, појављивање поремећаја понашања у сва три степена (врло често, често и ретко). Најчешће, појавност поремећаја понашања у благом степену, у овим школама, има заступљеност од око 30%.³⁴⁾

Потребу за професионалним социјалним радом у основним школама у Републици Српској потврђује још и присуство следећих социјалних проблема: теже повреде обавеза ученика, незадовољавајући успех једног броја ученика и смањивање броја ученика. Улога социјалног радника у инклузивном образовању и покретању и спровођењу превентивних пројеката и програма је значајна и, такође, неопходна.

34) Гавриловић, А. (2013). *Анализа стања и могућности увођења професионалног социјалног рада у основне школе у Републици Српској*, необјављен рукопис, урађен за потребе УНИЦЕФ-а и Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске, Бања Лука.

У предшколским установама у Србији,³⁵⁾ **делимично изражени социјални проблеми** деце су: сиромаштво деце; дискриминација сиромашне деце; дискриминација деце из маргиналних група, непоштовање дечјих права и занемаривање деце.

Као веома изражени социјални проблеми деце у овим установама у Србији, јављају се: деца из дисфункционалних породица и деца из разведених бракова.

Социјални радници покушавају да допринесе ублажавању и ефикаснијем решавању наведених проблема, користећи познате методе социјалног рада као и ресурсе који су им доступни и приступачни. У пракси социјалних радника, ове активности, груписане у пет категорија, имају следећу заступљеност:

1. саветодавни и консултативни рад (71%);
2. друге различите активности (52%);
3. остваривање сарадње са другим релевантним институцијама (33%);
4. обезбеђивање материјалних помоћи (19%);
5. информативни и промотивни рад о правима деце (10%).

Ублажавањем последица и решавањем социјалних проблема у предшколским установама у Србији баве се и васпитачи, стручни сарадници, као и сви они заједнички. У четири установе не бави се нико. Међутим, бављење социјалним проблемима није континуирано и систематско.

Закључак који се намеће је да се социјалним проблемима деце и ученика не придаје пажња, мада су они у савремено доба веома изражени, имају тенденцију раста и у високом степену утичу на школска постигнућа ученика, њихово одрастање и укупно припремање за укључивање у живот. У увођењу професионалног социјалног рада у васпитно-образовне установе Србија и Босна и Херцеговина постигле су мале, тек почетне резултате, односно може се констатовати да је он **тек у процесу настајања, да тај процес тече веома споро, као и да они који управљају образовно-васпитним установама пружају том процесу декларативну, али не и стварну подршку.**

У Србији и Босни и Херцеговини не постоји свест о утицају социјалних проблема на развој деце и школска постигнућа ученика, као ни о значају посматрања раста и развоја деце у тоталитету живљења. Васпитно-образовна функција повезана је

35) Необјављени резултати испитивања социјалних радника запослених у предшколским установама у Србији, у 2014. години.

са социјалним и породичним условима живота, и условљена је њима. Такође, нема се у виду ни чињеница да предшколске установе треба да задовољавају потребе породица за збрињавањем мале што има велики утицај на планирање породице и доношење одлуке о рађању и да оне, диверсификацијом својих облика рада и услуга треба да подржавају родитељство, што чини њихову социјалну функцију. За остваривање ове функције, целовите бриге о деци и подржавање раста и развоја деце спада међу најзначајнија друштвена питања за које су у предшколским установама компетентни социјални радници. Због свега тога, бројна отворена питања професионалног социјалног рада у образовно-васпитним установама у Србији и Босни и Херцеговини треба решавати брже и на прави начин. Уз то, за обе земље карактеристично је да су током своје историје имале и савладавале бројне социјалне проблеме. У овом времену, друштвени услови су сложени, а друштвено-економска криза у којој се налазе и Србија и Босна и Херцеговина је дубока и дуготрајна. То захтева да приоритет добију деца и да се мењају приступи њиховим проблемима, пре свега са становишта обезбеђивања компетентних стручњака и комплетних стручних тимова који индивидуално и тимски могу побољшавати положај и перспективе угрожене и рањиве деце и ученика и пружати им заштиту и подршку у ситуацијама ризика и угрожености од разних врста социјалних проблема чијим су дејствима изложени.

ЛИТЕРАТУРА

- Canadian Association of Social Workers, Social Work Practice In Schools, <http://www.casw-acts.ca/en/social-work-practice-schools>, прочитано, 18.07.2015.
- Constable, R. (2008). *The Role of the School Social Worker*. http://lyceumbooks.com/pdf/Scsowcwk7_Chapter_01.pdf, прегледано 22.03.2013.
- Constable, R. Flunn, Mc Donald.(1996). *School Social Work – Practice and Research Perspectives*, third edition, Lyceum Books, INC, Chicago.
- Ermich, J., Jantti, M., Smeeding, T. (ed.) (2012). *From Parents to Children: The Integrational Transmission of advantage*, Russell Sage Foundation, New York.
- Видановић, И. (2006). Речник социјалног рада, Београд, Ауторско издање.
- Видановић, И. (2015): Речник социјалног рада, II. издање, Ауторско издање.
- Гавриловић, А. (2013). *Анализа стања и могућности увођења професионалног социјалног рада у основне школе у Републици Српској*, необјављен рукопис, урађен за потребе УНИЦЕФ-а и Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске, Бања Лука.

- Гавриловић, А. и Шућур-Јањетовић, В. (2014). *Социјални рад у васпитно-образовним установама*, Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци, Бања Лука.
- Закон о образовању у основним и средњим школама Брчко Дистрикта БиХ*, „Службени лист БД“, бр. 9/01.
- Закон о основама система образовања и васпитања*, „Службени гласник РС“ бр. 72/09, 52/11 и 55/13.
- Закон о основном образовању и васпитању*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 74/08, 71/09. и 104/11.
- Закон о основном образовању и васпитању*, „Службени гласник РС“ бр. 55/13.
- Закон о предшколском васпитању и образовању*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 119/08, 1/12.
- Закон о предшколском васпитању и образовању*, „Службени гласник РС“ бр. 18/10.
- Закон о предшколском одгоју и образовању*, „Службени гласник Брчко Дистрикта БиХ“ бр. 13/07.
- Закон о средњем образовању и васпитању*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 74/08.
- Закон о средњем образовању и васпитању*, „Службени гласник РС“ бр. 55/13.
- Лучић, Е. (2014). Докторска дисертација: *Социјални рад у школи као фактор превенције поремећаја у понашању ученика*, одбрањена 31.01.2014. год. на Факултету политичких наука у Сарајеву.
- Оквирни закон о основном и средњем образовању у Босни и Херцеговини*, („Службени гласник БиХ“ бр. 18/03).
- Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању* („Службени гласник БиХ“ бр. 88/07).
- Правилник о ближим условима и начину остваривања социјалне заштите деце у предшколској установи*, „Службени гласник РС“, бр.131/2014.
- Правилник о ближим условима и начину остваривања социјалне заштите деце у предшколској установи*, „Службени гласник РС“ бр. 131/14.
- Правилник о врсти стручне спреме наставника и стручних сарадника у средњим техничким и средњим стручним школама*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 91/2009.
- Правилник о норми непосредног рада са ученицима наставника и стручних сарадника у оквиру 40-часовне радне седмице*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 5/2009.
- Правилник о норми рада са ученицима у основним школама*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 5/2009.
- Правилник о основама програма социјалног рада у предшколским установама*, „Службени гласник РС“, бр. 70/94.
- Правилник о стручним профилима у основним школама*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 77/2009.
- Правилник о финансирању основног образовања и васпитања*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 5/2009.
- Правилник о финансирању средњег образовања и васпитања*, „Службени гласник Републике Српске“ бр. 116/2008.

Програми рада социјалних радника запослених у основним школама у Републици Српској за школску 2012/2013. годину.

Сајић, Д. (2009). *Преглед за праксу социјалног рада*, Социјална мисао 2/2009.

Службени гласник РС - Просветни гласник, број 1/94.

Ana Gavrilovic, Vojin Vidanovic

**SOCIAL WORK IN PEDAGOGICAL AND
EDUCATIONAL INSTITUTIONS: CASE STUDY –
SERBIA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA**

Resume

The paper analyses, based on extensive research, problems of engagement of social workers in pedagogical and educational institutions of Serbia and Bosnia and Herzegovina.

Social work in pedagogical and educational institutions is differently defined, but authors agree in defining it as separate area of social work – school based social work. In world, school based social work has a long history of development in all of its aspects. However, experience of Serbia and Bosnia and Hertzegovina in introducing school based social work has been different. In difference of most of developed countries, in pedagogical and educational system of Southeast Europe, social work isn't included according to established needs of pupils and their families.

Motivation for research of school based social work in Serbia and Bosnia and Hertzegovina is a knowledge that professional social work has been inexcusably neglected in general intention to improve pedagogical and especially social and preventive functions of education.

In last two decades information of various deviations on early age have became increasingly evident, which demands engagement of adequate pedagogical and educational professions, amongst which social work is one of most important in prevention, counselling and social action aspects. Various authors of this issue from Serbia and Bosnia and Hertzegovina highlight that need for professional based social work in schools and pre-school education is a great and complex and require larger and better social action. This is because of various social problems of children and pupils, that have developed in recent years. However, social care for pupils problems isn't planned and

continious, but is dealth “from case to case”. This is in contrast with a goal of school based social work, which is prevention of social problems as well as efficient care in alliviating negative effects once problems arise. In our 2013 research in schools in Republic of Srpska (entity of Bosnia and Hertzegovina) various social deviations are present in all their degrees (from mild to severe). In pre-school (kindergarten) education in Serbia, partially are present poverty of children, discrimination of poor children, discrimination of children from marginalized groups, disrispect of children rights and neglect of children.

Subject of presented research is analysis of current legislation in this area, as well as a presentation of actual problems and needs of professional social work in preschool, primary and secondary educational institutions.

Key words: social work, social problems, pedagogical and educational institutions, school social work, interventions, social mediation, Serbia, Bosnia and Herzegovina

---

* Овај рад је примљен 27. новембра 2015. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 23. марта 2016. године.